

Düşünmenin hızının düşünmenin sezgisel, dinsel, bilimsel ya da felsefi olup olmasını belirlediğini göstererek başladığım bu yazıda, önce bu yönde yapılacak ayrımın bir olayın içindeyken onu düşündüğün sırada değil olayın üzerine düşünülmesiyle ortaya çıktığını, sonra da neoliberal dönemde düşünmenin dinsel gibi olmaya eğilim gösterdiğini hızla anlatıyorum.

Düşünmenin hızı

Taksideydim. Zincirlikuyu civarlarında trafik neredeyse durmuştu. Taksinin şoförü bir vesile anlatmaya başladı. Bilenler bilir, Şile yolu eskiden, iki saatten fazla sürerdi. Yılan gibi kıvrıldıkça kırılırdı. Neredeyse saatte 25-30 kilometrenin üzerinde bir hıza çıkamazdın. Otoyol yapıldı. Şimdi 100-120 kilometreyle gidiliyor. Ancak yeni yolda Şile'den gelirken Ömerli'ye doğru bir kavis var. Öyle pek keskin değil. Hızı kesmeye pek gerek yok. Ancak kenardaki tepecikten dolayı yolun devamını göremiyorsun. Taksinin şoförü, o kavise hızla girmiş ki karşısında devrilmiş bir kamyon. Kamyonun taşıdığı meyva sebze ortalığa saçılmış. Bir de kamyonun kasasından gelen arabaları hedef alıyormuş bir demir çubuk çıkmış. Ayrıca karşıdan da hızla bir araba yaklaşıyormuş. Taksi şoförü tereddütsüz basıp gaza hızlanmış. Meyva sebzeyi ezip demir çubuğa değdi degecek kıl payı geçmiş. Karşıdan gelen arabadan da son anda sıyrılmış. Sen sağ, ben selamet.

Çok kısa dönemde ince ince çözümlenmeler ve sentezler yapıp karar vermeye vakit yoktur. Bu gibi durumlarda Şile yolundaki taksi şoförü gibi reflekslerine güveneceksin. Reflekslere güvensen bile bu tür tepkiler de düşünmeden tamamen arınmış değildir. Her seferinde önce beş parmağı, sonra üç parmağı sayıp bunları yan yana getirip 1,2,3,4,5,6,7,8 diye sayarak $5+3=8$ sonucuna varman gerekmez. Bir kere $5+3=8$ olduğunu belledin mi bunu nedenlendirmeden, kuram, görüş olarak kullanabilirsin. Reflekslere, işte böyle doğrudan kuramların kullanıldığı sezgisel diyebileceğin bir düşünme eşlik eder.

Sezgisel düşünmeden biraz daha fazla vaktin olup değerlendirdiğinde sonuçlar rastlantısaldır. "Verilmiş sadakam varmış; Allahtan..." deyiverirsin. Anında tepki vermek

durumunda olmasan bile çok sayıda gözlemi değerlendirmeye, ayrıntılı çözümler yapmaya vaktinin olmadığı durumlarda, sezgisel düşünmeden bir adım ileri gidip toplulukta birikmiş bilgeliğe yönelen uygun olur. Kısa dönemli düşünme, sorgulamadan, bilgeliğine güvenerek belli kalıplara dayalı düşünmedir, dinsel düşünmedir.

Orta dönemde, araştırmaya soruşturmaya vaktin vardır. Gözlemler yaparsın, hesaplamalar, çözümler yaparsın. Bir sonuca varırsın. Sonuçlarını başkalarınıninkiyle karşılaştırıp gözden geçirirsin. Ve saire ve saire. Orta dönemde en uygunu eleştiriye açık, düzenli, gözleme dayalı, ussal düşünmedir, bilimsel düşünmedir.

Neden yer çekimi var? Bu soruya verilecek en bilimsel yanıt “ne bileyim ben, var işte”dir. Her bilimin sorgulanmaya gerek duyulmayan temelleri (Kantvari bir dille apriorileri) vardır. Bunlar, oluşumu bakımından yer çekimi kanununda olduğu üzere gözleme dayalı (Kantvari bir dille sentetik) ya da “iki sayıyı hangi sırayla toplarsan topla aynı sonuç çıkar” kuramında olduğu üzere usavuruma dayalı (Kantvari bir dille çözümsel) olabilirler. Uzun dönemde her şey sorgulanabilir. Her şeyin sorgulanabilir olduğu düşünme, düzenli yapıldığında felsefi düşünmedir.

İçindeyken düşünme ve üzerine düşünme

Aciliyet durumu içindekinin düşünmesine bakarak, sezgisel, dinsel, bilimsel, felsefi düşünme ayrımı yapılamaz. Durumun ne denli aciliyet arz ettiğine bağlı olarak bu durumdaki her düşünme ya sezgisel ya da dinsel düşünme olarak görülebilecek biçimdedir. Zamanına göre düşünme, ancak öncesi ve sonrasıyla bağlantılı olarak ele alındığında sezgisel, dinsel, bilimsel ya da felsefi diye sınıflanabilir.

Olay sırasında şöför, frene basarsa, yavaşlarsa, aynı hızla giderse, biraz daha hızlanırsa, çok hızlanırsa ne olacağını sezgisel biçimde düşünür. Bu düşünme o denli hızlıdır ki, içine bir his doğmuş olarak yorumlanabilir. Olay sırasında yalnızca genel olarak olayı değil, demir çubuğu geçerken direksiyonu ne kadar sola çevireceği konusunda olduğu gibi her aşamada ne yapacağını hızlı biçimde sezgisel olarak düşünür.

Sezgisel düşünme eğitim ve tecrübeyle gelişir. Uzman aciliyet durumunda uygun sezgisel düşünme yeteneğine haiz olandır. Uzmanlaşma farklı işler için gerekli sezgisel düşünme yeteneğinin farklı insanlarda oluşturulmasıdır.

Atlatılan Şile kazası üzerine düşünürken ne Şile yolundasın ne direksiyonun başındasın ne hızla gidiyorsun, ne de kamyon devrilmiştir. Şile yolu üzerindeki muhtemel kazaya benzer kazaların olmaması, böyle bir durumun bir daha yaşanmaması, böyle bir durum yaşanacaksa zarar almadan atlatılması üzerine düşündüğünde zamanına göre düşünme ayrımı anlam kazanır.

Şile yolundaki durum, trafikteki diğer durumlarla birlikte değerlendirildiğinde sezgisel düşünmeye abartılı bir güvenle “onu o zaman düşünürüm” diye, ben ibadetime dikkat edeyim “gerisi Allah kerim” diye geçirilebilir. Bu durumda uygun sezgisel düşünme, “kalan sağlar bizimdir” anlayışıyla bol bol kaza yaparak bol bol can, sağlık ve mal kaybıyla gelişir. Sezgisel düşünme birinden diğerine aktarılamayacağına göre, yeni yeni insanlarda durmaksızın can, sağlık ve mal kaybıyla yeniden ve yeniden geliştirilmesi gerekir.

Şile yolunda gözlemlenen durum, trafikteki diğer gözlemler bir araya getirilerek, bu konuda eksikliği hissedilen gözlemler deneyler ile elde edilerek, ussal bir kurguyla, bilimsel olarak düşünülebilir. Elde edilen sonuçlar konu üzerine çalışan diğer bilim insanlarına sunulur. Yapılan çalışmalar eleştirilir, eleştiriler alınıp çalışmalar gözden geçirilir. Nihayetinde olgunlaşmış görüşler kabul görür ve trafik konusunda bilimsel saptamalar yapılmış olur. Bunlara dayalı olarak trafik koşulları düzenlenir ve sürücüler eğitilir.

Bilimsel saptamalara dayalı uygulamalar, tahmin edilen ya da planlanan doğrultuda sonuç vermediğinde; konuyla ilgili bilimsel temeller -uygulanan çıkarsama yöntemleri, ilksel kavramlar, apriori öncüller- sorgulanmaya başlanır. Bu gibi durumlarda başvurulacak düşünme, her şeyin sorgulanır olduğu düzenli ussal düşünme olarak felsefi düşünmedir.

Trafik konusundaki varolan sorunlar, bilimle felsefeyle aşılsa bile yeni sorunlar çıkar. Yüzyıllardır uygulandığında tek tek insanların tehlikelerden sakınması konusunda ya da

tehlikeyle karşılaştığında elinin ayağının birbirine dolaşmaması konusunda etkili olduğundan bir eminlik doğmuş dinsel düşünme ve buna dayalı pratikler varlığını sürdürür. Ne olduğunu fazlasıyla kanıtlamış bilimsel ve felsefi düşünmenin karşısına çıkıp onun yerini almaya kalkmadığı sürece birikmiş bilgelik olarak dinsel düşünmeye insan yaşamında her zaman yer vardır. En az bunun kadar inkar edilemez bir olgu da, bilimsel ve felsefi düşünmeyi engelleyen, onların yerine geçmeye çalışan dinsel düşünmenin bilgelik olmadığı ve gittikçe sıklaşan felaketlere yol açtığıdır.

Düşünmenin neoliberal hızı

1980'lerden bu yana dünyanın içinde bulunduğu neoliberal dönemde, düşünmenin zamandaki ufku giderek daralıyor. Daha kısa sürelerle, düşünmeye fazla vakit kalmadan bir karara varıp tepki göstermek durumunda kalıyorsun. Bu da düşünmeyi felsefi , hatta bilimsel düşünmeden daha kısa dönemli düşünmeye doğru çekiyor. Dinsel ve sezgisel düşünme durumunda kalıyorsun.

Düşünmenin dinselleşmesi ve sezgiselleşmesi, aynı dönemde giderek yaygınlaşan biçimde akademik bilimsel ve felsefi çalışmalara da bulaştı. Hızlı ve çok sayıda sertifika toplama, yayın yapma, belgelenen bilimsel derneklere ve toplantılara katılma baskısı altındaki akademisyenler de neoliberal zaman sıkışmasına maruz kaldı. Bu koşullarda, asıl sorgulaması gereken görüşleri tam bir eminlikle benimseyip dar alanlarda hızla görüş üreten akademisyenin yaptığı felsefi ya da bilimsel düşünme olmaktan çok dinsel düşünmeye benzedi.

Neoliberalizm, temelde iktisadi bir akım olarak görülür. Neoliberal dönemde, düşünmenin dinselleşmesi ya da din gibileşmesi ironik biçimde iktisatta en uzun dönemli düşünmenin aciliyet arz etmesine vardı. Neoliberal dönemde ilerlendikçe iktisadın temelleri giderek daha oynak olmaya başladı. Özellikle 2008 krizinden sonra bu durum saklanamaz hale geldi. Artık orayı güçlendirmek, burayı sıvamak yeterli olmuyor. Bu durumda temellerin güçlendirilmesi ya da yeni temellerin oluşturulması aciliyet arz ediyor. Tam da pratiklerin en kısa dönemli düşünmeye zorladığı dönemde iktisat için en uzun dönemli düşünme aciliyet arz ediyor.

Bu bağlamda iki yazımı aceleyle değil, sindire sindire okumanı öneririm. Umarım ki gündelik yaşamın telaşından sıyrılıp rahat bir nefes aldığında böylece gündelik yaşamın tam da içinde bulunduğunu fark edersin;

[Sermayeciliğin bahar, standart ve kabusları](#)

[İktisadın krizi ve felsefe](#)